

ΕΤΟΣ ΙΑΣ

ΓΤΓΤΗ-ΠΙΓ

ΓΤΑΙΡΓΙΑΚ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΓΙΩΔΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΑΣ

Έθραβεύθη ύστοδό της Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐφ Παρισίοις
Суллόγου αρὸς ἐμίσχυτη τῷ Ελληνικῷ Σωμαδῷ.

ΣΤΗΝ 1935

Ε.Γ.Δ της Κ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛ ΧΑΝΤΖΕΡΗ

Ἐν τῇ ἐν Ἀθηναῖς Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς τῶν Ἐλλήνων ὑπάρχει δὲ ὑπὸ ἀριθμ. 117 κῶδις¹, διωρηθεὶς πρὸ πολλῶν ἔτῶν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ἀρχοντος καὶ Μ. Χαρτοφύλακος καὶ Χρονογράφου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας κυρίου Μανουὴλ Γεδεών, ἐν φιλοτέχνειαι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, δὲ βίος τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου² καὶ ἑνδεκα ἐν δλῳ ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Κόπλεως Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ, τοῦ ἀπὸ Δέρκων³.

Ο κῶδις οὗτος ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νεοφύτου Λαχοβάρδου τοῦ Βυζαντίου, ως δῆλον καθίσταται ἐκ τυνος σημειώματος ἐν τέλει τῆς βιογραφίας τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου σημειωμένου ἐν σελ. 85 καὶ ἔχοντος ὥδε:

«Ἐν δὲ τῷ φωβῷ (= 1802⁴) σωτηρίῳ ἔτει μαρτίου καὶ ἡ ἀντέγραφα ἐκ τοῦ πρωτοτύπου καὶ καθολικοῦ τὸν αὐτὸν βίον, τοῦ ἀοιδίμου Εὐγενίου καγὼ δὲ ταπεινὸς μητροπολίτης Παροναξίας Νεόφυτος δὲ Βυζάντιος δὲ Λαχοβάρδης ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ: †»

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σαμουὴλ Χαντζερῆ περιλαμβάνονται ἐν ταῖς σ. 95-109.

¹ Σ. Λάμπρον, Νέος Ἐλληνομνήμων τόμ. Ε' σελ. 104 - 106.

² Τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτιωλοῦ ἔξεδωκε τὸ πρῶτον δὲ Σάθας ἐν Μεσσαίᾳ. Βιβλιοθ. τόμ. Γ' σ. 423 - 479. Ἐπανεξέδωκεν αὐτὸν δὲ μακαρίτης Σ. Λάμπρος ἐκ τοῦ ὑπὸ ἀριθμ. 74 κῶδ. τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (Σ. Λάμπρον, Νέος Ἐλληνομνήμων τόμ. Δ' σελ. 27 - 82 καὶ 109).

³ «Ἐν τῇ σελ. 95 ὑπάρχει τὸ ἀκόλουθον βιογραφικὸν σημείωμα περὶ αὐτοῦ. «Σαμουὴλ δὲ σοφώτατος ἦν Βυζάντιος, δὲ νιός τοῦ παπαγχανάκη ἐντίμου καὶ πλουσίου ἀτρόδος· ἐγεννήθη ἐν ἔτει φψῳ (= 1700) ἐμαθήτευσε παρὰ Δωροθέῳ διδασκάλῳ τῷ Λεσβίῳ καὶ ἐγίνεται ἀριστος γραμματικὸς ποιητής καὶ φιλόσοφος, ἐπαιδεύθη καὶ τὴν λατινίδα φωνὴν καὶ ἦν εὖδοκιμών κατ' ἄμφω ἐγίνεται τὸ πρῶτον Ιεροδιάκονος καὶ Σκαρλάτος δὲν τῷ ὄνοματι, ἀντωνομάσθη Σαμουὴλ: ἐγίνεται καὶ ἀρχιδιάκονος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, τοῦ Πατρίου τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας τοῦ Κιουμουρτζόγλου καὶ ἀπὸ ἀρχιδιάκονος μητροπολίτης Δέρκων: ἐπειδὴ τότε ἡ μητρόπολις Δέρκων ἦτον μετά τὸν Ιηρόδονον, ἔσχατος δῆλος θρόνος τῶν μητροπολιτῶν, ἐπὶ τῆς τρίτης πατριαρχείας κοινῇ ψήφῳ προεβίβασαν τὸν θρόνον τοῦ Δέρκων μετά τὸν Χαλκηδόνος καὶ ἐγίνεται δὲ Δέρκων θρόνος δγδοος καὶ ἐμείνεν εἰς αὐτὴν τὴν τάξιν ἔξωσθέντος Ἰωαννικίου τοῦ Καρατζᾶ, τοῦ ἀπὸ προεδροῦ Χαλκηδόνος, τοῦ καὶ Πεκίου πατριάρχου χρηματίσαντος, κοινῇ ψήφῳ πάντων τῶν ἐν τῇ βασιλευόντῃ ἐν ἔτει φψῃ (= 1763⁵) ἐγίνεται δὲ κύρος Σαμουὴλ ἀπὸ Δέρκων, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ πατριαρχεύσας χρόνους πέντε ἔξωσθή τοῦ θρόνου». Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σελ. 657.

Τοῦ Πατριάρχου Σαμουήλ Χαντζερῆ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον εἶκοσι καὶ τρεῖς ἑπιστολὰς ὁ κ. Μανουὴλ Γεδεών¹ ἢξ ἄλλου καθολικοῦ, ἢξ δὲ ἄλλαι μὲν εἶναι χρονολογημέναι, ἄλλαι δὲ ἀχρονολόγητοι, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἐπομένου καταλόγου αὐτῶν, διν συνέταξα κατὰ σειράν τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν.

1. Κυριλλῷ τῷ πρῷην Κωνσταντινουπόλεως², ,αψνδ' (= 1759).
2. Τῷ Κωνσταντινουπόλεως Μελετίῳ τῷ ἀπὸ Λαρίσσης³ (ἀχρονολόγητος).
3. Τῷ αὐτῷ καὶ τῇ περὶ αὐτὸν τῶν ἀγίων ἀρχιερέων ἵερᾳ διηγήθει τὸν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμόν· ,αψξῃ' (= 1768).
4. Τοῖς ἐν Βασιλεὺούσῃ ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς ὁ πρῷην Κωνσταντινουπόλεως Σαμουὴλ ὁ ἀπὸ Δέρκων εὗ πράττειν (ἀχρονολόγητος).
5. Τοῖς αὐτοῖς (ἀχρονολόγητος).
6. Τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἀρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζῆ ἐν πράττειν (ἀχρονολόγητος).
7. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἀρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζῆ· (ἀχρονολόγητος).
8. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἀρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζῆ· (ἀχρονολόγητος).
9. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἀρχοντι μεγάλῳ λογοθέτῃ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ μεγάλῳ διερμηνευτῇ τῆς κραταιᾶς βασιλείας κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ Σούτζῳ (ἀχρονολόγητος).
10. Τῷ αὐτῷ· (ἀχρονολόγητος).
11. Τῷ αὐτῷ· (ἀχρονολόγητος).
12. Τῷ ἀρχοντι μεγάλῳ σκευοφύλακι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ πρῷην μεγάλῳ σπαθάρῃ κυρίῳ Ἀθανασίῳ Κομνηνῷ Ὑψηλάντῃ (ἀχρονολόγητος).
13. Τῷ αὐτῷ· (ἀχρονολόγητος).
14. Τῷ αὐτῷ, ,αψξδ' (= 1769).
15. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἀρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Δημητράσκῳ Σούτζῳ (ἀχρονολόγητος).
16. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἀρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Μιχαλάκῃ Σούτζῳ (ἀχρονολόγητος).
17. Ἰωάννῃ Χατμάνῳ Σούτζῳ εὗ πράττειν, ,αψξα' (= 1761).
18. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἐν ἀρχοντι μεγάλῳ ποστελνίκῳ κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ Ὑψηλάντῃ εὗ πράττειν, ,αψνδ' (= 1759).

¹ Μ. Γεδεών, Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἑπιστολαι ἀνέκδοτοι, ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ», τόμ. Δ' (1883 - 1884) σελ. 25 - 28, 57 - 59, 145 - 148, 167 - 168, 194 - 195, 200 - 203, 219.

² Οὗτος εἶναι Κύριλλος ὁ Ε' ὁ ἀπὸ Νικομηδείας ὁ Καράκαλος, ὁ ἐκ Δημητράνης.

³ Οὗτος εἶναι Μελέτιος ὁ Β', ὁ ἀπὸ Λαρίσσης, ὁ ἐκ Τενέδου.

19. Τῷ ἀγαπητῷ μοι ἀδελφῷ ἀγίῳ Προσύντος κυρίῳ Μελετίῳ εὗ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).
20. Τῷ αὐτῷ, αψέ¹ (= 1760).
21. Ἀλεξάνδρῳ σπαθάρῳ εὗ πράττειν (ἀχρονολόγητος).
22. Ποστελνίκῳ Γεωργίῳ εὗ πράττειν (ἀχρονολόγητος).
23. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἀρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Μουρούζῃ (ἀχρονολόγητος).

Είτα ἐκ τοῦ ὥπλου. 136 κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐν τῷ δποίῳ περιέχονται καὶ αἱ ἀνωτέρῳ εἶκοσι καὶ τρεῖς αἱ ἔκδοθεῖσαι ὑπὸ Μανουῆλ Γεδεών, ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης πρόφην Παραμυθίας κώριος Ἀθηναγόρας¹, ἐξέδωκε μίαν ἐπιστολὴν τοῦ 1769 ἔτους, ἢν ὁ Χαντζερῆς ἀπέστειλεν ἐξ Ἁγίου Ὁρούς πρὸς τὸν Προύσης Μελέτιον.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐνδεκα ἐπιστολῶν αἱ ἑννέα πρῶται εἰσιν ἐκδεδομέναι, αἱ δὲ δύο τελευταῖαι ἀνέκδοτοι, ἐξ ὧν ἡ δεκάτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν καὶ εἶναι ἀχρονολόγητος. Ἐγράφη δμως ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἔκδοσεως τοῦ Θεοδωρῆτος, ἦτοι τῷ 1768, δτε ἐξεδόθη ὁ α' τόμος τῶν ἔργων τοῦ ἐπισκέπτου Κύρου Θεοδωρῆτου, ἐν φι καὶ ἡ προσωπογραφία τοῦ Σαμουῆλ².

* Η ἐπιστολὴ ἔχει οὕτω :

Τῷ σοφωτάτῳ Εὐγενίῳ τῷ Βούλγαρι εὗ πράττειν.

»Τίνα Θεοδώρητον τύποις ἐκδοθῆναι βούλει, ὃ φύλταιε, τοῖς μὴ Θεοδωρῆτοις; πρὸς τίνας καὶ ὑπὲρ τίνος; δπου μηδὲ ὄνομα ἵσασι μηδὲ εἰδέναι βούλονται τοῦ ἀνδρὸς καὶ καλῶς ποιοῦντες· τροφῆς γὰρ τῆς ἀναγκαίας ὑστέρηνται, τὰ πάντα δεύτερα ἡγοῦνται, ἐσχάτη πενίᾳ συζῶντες οἱ τάλανες καὶ ἀπαριγορῆτο πενίᾳ κατατρυχόμενοι οἴχεται, οἴχεται τὰ καθ' ἡμᾶς, ὃ κοσμιώτατε ἀνερ, καὶ τέλεον ἔδυ ὁ τοῦ ἡμετέρου γένους ἀστήρ καὶ δλίγοις ὑστερον χρόνοις, τῇ νῦν κατασχούσῃ τοῦ χειμῶνος φορῷ, οὐκ δπως ἀρουρα, ἀλλ' οὐδὲ ἀρωτήρ φανήσεται ἐν ἡμῖν, Θεοδώρητος δὲ καὶ εἴ τινες ἄλλοι οὐκ οἴδαμεν ποῦ τοῦ ἀέρος, ἡ ποῦ τῆς κάτω χθονὸς στήσονται. ἀμέλει οὐ τοῖς γράμμασι παρακολουθητέον, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι, καὶ πρῶτα τῶν ὄνομάτων τὰ πράγματα τιμητέα τοῖς γε σώφροσιν οἱ δὲ πρὸ ἡμῶν τὸ καθ' ἑαυτὸν περινοῶν ἔκαστος, ὃς είχε γνώμης καὶ φύσεως, ἐλαθον τῇ τῶν κοινῶν προδοσίᾳ ἑαυτοὺς οἰκτρῶς πεπρακότες, ὃς μηδὲ ὄνομα σφῶν τοῖς μετέπειτα καταλιπεῖν, ὥστε καὶ τοὺς γῦν ὅντας, λείψαντον μικρὸν τοῦ δυστυχοῦς ὑμῶν γένους ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἔχειν, τῶν τοιούτων τοὺς λόγους, τοῖς πράγμασι προσέχοντας αὐτοῖς, μονονονχὶ βοῶσι τό τινων παλαιῶν δοξομανὲς καὶ τινων τὴν ἀβελτηρίαν ἀνηλεῶς οὕτω προϊεμένων, τὰ πάλαι καλὰ καὶ λαμπρὰ τοῦ γένους

¹ Μ. Πρωτοσυγκέλλου Ἀθηναγόρα, Σαμουῆλ τοῦ Χαντζερῆ ἀνέκδοτος ἐπιστολή, ἐν τῷ «Νέῳ Ποιμένι» ἔτ. Β' (1920) ἐν Κ/πόλει σελ. 79 - 87.

² Τὰ Ἱργα τοῦ Κύρου Θεοδωρῆτου ἐξέδωκεν εἰς πέντε τόμους ἐν Halle τῆς Σαξωνίας τῷ 1768 - 1775.

ἡμῶν. "Οὐδεν ἄγαμαι σον τῆς προδυνμίας, ἀλλως τε, ἀλλὰ καὶ τῇ σπουδῇ τῆς τοῦ βίβλου τούτου ἐπιδόσεως. προλέγω δέ σοι καὶ προαναφωνῶ, διὶ εἰς κενὸν ἔσται τοντὶ τὸ σπουδασθμόμενον καὶ χάριν μηδεμίαν μηδένες οἴσονται τῇ σῇ ἐλλογιμότητι τούτου γε ἔνεκεν, ἐρρωσο· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις μετ' αὐτῆς τοῦ ἀγαπητοῦ μοι,

"Ο Σαμουῆλ.

"Η δὲ ιβ' ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀρδαμερίου, οὐ τὸ δνομα ἀτυχῶς δὲν σημειοῦται. Φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτος εἶναι διονύσιος Δαπόντες διὸ "Ανδριος¹, διστις δὲν εἶναι γνωστὸν πότε ἀκριβῶς ἐξέλεγη Ἀρδαμερίου. Τούτου ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπάρχει 88 κώδ. τῆς ἐν Ἀγίῳ "Ορει μονῆς τοῦ Ξενοφῶντος² (ο. 440) ἀπόκρισις πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα, τίνα γνώμην ἔχει περὶ τοῦ ἀνωνύμου βίβλου τοῦ περὶ τῆς Θείας Μεταλήψεως, χρονολογουμένη τῷ 1785 Πανουρίου 29, τὴν ὁποίαν ἔξεδωκεν δικαίως Μ. Γεδεών³.

"Η ιβ'. ἐπίστολὴ αὕτη εἶναι ἀχρονολόγητος, ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σαμουῆλ Χαντζερῆ ἐγράφησαν μετὰ τὴν δευτέραν παραίτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἥτοι μετὰ τὸ 1774 ἔτος. "Ο Σαμουῆλ, ως ἀναφέρεται ἐν τῇ γ' ταύτῃ ἐπίστολῇ, ἐγραψε καὶ πρότερον δύο ἑτέρας ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Διονύσιον, διστις, κατὰ τὸν Καισάριον Δαπόντεν, ἐφημίζετο διὰ μάνησιν καὶ ἡτο λόγιος ἴεράρχης⁴.

Τῷ ἀγαπητῷ μοι ἐν Χριστῷ ἀδελφῷ ἀγίῳ Ἀρδαμερίῳ εῦ πρόστειν.

"Λελύπημαι ἐφ' οἷς ἀθυμεῖς διὰ μικροῦ μὴ εὐτυχῶν γράμμασιν ἡμετέροις σημείον τοῦτο ποιούμενος ἀντικρὺς ὑπονοίας τινὸς οὐ τῶν ἐπαινουμένων ἀλλὰ μὴ γένοιτο τῆς σῆς ἐπιεικείας καὶ γλαφυρότητος καὶ χρηστότητος ἀμνήμονα φανῆναι, πάντων | μάλιστα ἀγέστατον; τοῦτο κρινόμενον παρ' ἡμῖν. διὸ καὶ τοίτον ἡδη ἐπιστέλλω καὶ εἰς αὐθις τ' αὐτὸ ποιῶν οὐ παύσομαι καὶ θάτιτον ἀν τις ἐν ὑλῇ βαθείᾳ πεσὼν διαμάρτοι ξύλου ἡ Σαμουῆλ Ἀρδαμερίου, τοῦ τιμιωτάτου ἀδελφοῦ, ἐπιλήσεται.

"Ἐρρωσο· δὲν Χ^θ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς

Σαμουῆλ.

"Ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Οκτώβριον 1933

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΙΩ. ΣΑΒΡΑΜΗΣ

¹ Πίστη Διονυσίου (πρ. Μητροπολίτου Ξάνθης), Περιγραφὴ τῆς νήσου "Ανδρου ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Όμηρου Δ. Μάλλιου, Ἐν Ἐρμούπολει Σύρου 1881, σελ. 66. Πρόβλ. Κατσαρίου Δαπόντες, Ιστορικὸς κατάλογος παρὰ Κ. Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ' σελ. 110.

² Σ. Λάμπρον, Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos, Cambridge 1895. tom. I σελ. 72.

³ Μ. Γεδεών, Ἐτεροδιδασκαλίαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινούπολεως μετὰ τὴν "Ἀλωσιν ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ" τόμ. Γ' (1882 - 83) σελ. 671 - 672.

⁴ "Ο Ἀμασίας Ἀνθιμος Ἀλεξούδης ἀναγράφει ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐπισκόπων Ἀρδαμερίου τῷ 1725 τὸν Θεόκλητον καὶ τῷ 1785 τὸν Διονύσιον".